Қостанай облысы оңтүстік өңірі геоглифтері,
тарихи және археологиялық нысандары топтастырылған

АҚПАРАТТЫҚ АТЛАС

ИНФОРМАЦИОННЫЙ

исторических и археологических объектов,
геоглифов южного региона Костанайской области

*«Ауылым – алтын бесігім» жобасына тапсырыс
беруші және бастамашы:*
Арқалық қаласы әкімдігінің ішкі саясат бөлімі

Жобаны жүзеге асырушы:
«Қалалық «Жас-Ұлан» балалар мен жасөспірімдер ұйымы»
қоғамдық бірлестігі

Инициатор и заказчик проекта «Ауылым – алтын бесігім»:
Отдел внутренней политики акимата города Аркалыка

Реализатор проекта:
Общественное объединение
«Городская детско-юношеская организация «Жас-Улан»

Қостанай облысы оңтүстік өңірі геоглифтері, тарихи және археологиялық нысандары топтастырылған

АҚПАРАТТЫҚ АТЛАС ИНФОРМАЦИОННЫЙ

исторических и археологических объектов, геоглифов южного региона Костанайской области

г.Аркалык - 2016

ӘОЖ 719 (084.4)

Қ 68

Қ 68 «Қостанай облысы оңтүстік өңірі геоглифтері, тарихи және археологиялық нысандары топтастырылған ақпараттық атласы» - «Информационный атлас исторических и археологических объектов, геоглифов южного региона Костанайской области»: Ақпараттық атлас/ құраст./ Информационный атлас/ сост.: «Жас – Ұлан» БЖҰ ҚБ/ ОО ГДЮО «Жас – Улан», Е.С.Цвентух. - Қостанай облысы/ Костанайская область, Арқалық қаласы/ город Аркалык, 2016. - 30 б./ 30 с.

ISBN 978-601-321-148-0

Осы атластан сіздер ежелгі тарихи жұмбақ ескерткіштердің тарихымен саулет өнері мен мадениеті, географиясымен таныса аласыздар, өзіңіз үшін Қостанай облысы, оңтүстік өңірі ғажайыпқа толы кең даласынның жаңа парақтарын ашасыз.

Сізге осы атлас арқылы экспедицияның бір бөлігі болуыңызға болады. Атластағы нақты координаттары, сипаттамасы мен өлшемі көрсетілген фотосуреттерге қарап нысандарды өз бетіңізбен танып-үйренуге болады. Сізді таңғажайып геоглифтер әлеміне енгізетін, «Ауылым – алтын бесігім» экспедициясы мүшелерінің көз жетер биіктіктен түсірілген ерекше нысандары бар «Торғайдың жұмбақ құпиясы» бейне фильмінің DVD – дискі атласқа қосымша ретінде ұсынылады. Атлас барлық жастағы оқырмандарға арналған.

Из данного атласа вы узнаете о загадочных памятниках истории, географии, археологии и культуры, откроете для себя таинственные степные просторы южного региона Костанайской области.

Вам представится возможность стать частью экспедиции, изучить самостоятельно объекты по представленным фотоснимкам, точным координатам, размерам и описанию каждого из них. К атласу прилагается DVD – диск с видеофильмом «Неразгаданные тайны Торгая», который окунет вас в мир геоглифов, необычных объектов, снятых членами экспедиций «Ауылым – алтын бесігім» с высоты птичьего полета. Атлас предназначен для широкого круга читателей.

ӘОЖ 719 (084.4)

ISBN 978-601-321-148-0

© Жас-Улан, 2016

Атласта ұсынылған фото суреттер DJI Phantom 3 Advanced квадракоптерімен және Google Earth бағдарламасы көмегімен түсірілді.
Схемалар: http://mound.io.ua/s945612/kurgany_s_usami
http://fiz.1september.ru/articlef.php?ID=200700803

Фотоснимки и видеосъемка, представленные в атласе, сняты с помощью квадракоптера DJI Phantom 3 Advanced и программы Google Earth.
Схемы: http://mound.io.ua/s945612/kurgany_s_usami
http://fiz.1september.ru/articlef.php?ID=200700803

«Ауылым – алтын бесігім» – «Құпия сырлы өлке – Арқалық» (Қостанай облысы, Арқалық өңіріндегі керемет тарихи және археологиялық нысандарды, Торғай иіріміндегі геоглифтерді оқып тануға арналған жастардың оқу, ізденіс - зерттеу жылжымалы палатқалы лагерін ұйымдастыру) жобасын жүзеге асыруға және ұйымдастыру барысында көрсетілген көмек пен қолдау үшін авторлық ұжым:

- Арқалық қаласының әкімшілігіне және жеке қала әкімі

Балғарин Амантай Кәкімбекұлына

алғыс білдіреді.

Авторский коллектив выражает огромную благодарность за поддержку и помощь в организации и реализации проекта «Ауылым – алтын бесігім» – «Аркалык – неизведанный край» (организация молодежных передвижных учебно-исследовательских палаточных лагерей по изучению интересных исторических и археологических объектов, геоглифов Тургайского прогиба, Аркалыкского региона Костанайской области):

- акимату города Аркалыка и лично акиму города

Балгарину Амантаю Какимбековичу.

Айтмагамбетова Мансия Каримовна
Рукововодитель государственного учреждения
ГУ «Отдел внутренней
политики акимата города Аркалыка»

«За годы независимости мы совершили невероятный рывок в историческом развитии. Наш Казахстан – Ұлы дала елі – страна преображенной Великой степи – это наше великое детище. Наша величайшая гордость...». Эти слова, высказанные Н. Назарбаевым, наглядно подтверждает верность направления работы проекта «Ауылым – алтын бесігім».

Великая степь. И больше никак не назовешь просторы, в которых затаилось множество загадочных памятников истории, географии, археологии и культуры.

Приоткрыть эту завесу, сквозь столетия, попытаться разгадать тайны прошлого взялись участники экспедиции «Ауылым – алтын бесігім». Данные экспедиции проводятся в рамках проекта государственного социального заказа государственного учреждения «Отдел внутренней политики акимата города Аркалыка». За 7 лет реализации проекта было изучено множество объектов: мавзолеи, памятники истории, заповедные уголки природы. По итогам экспедиций в рамках проекта были изданы книги «Аркалык – неизведанный край!» и «Информационно-маршрутный каталог достопримечательностей Костанайской области торгайского региона».

К 25-летию Независимости Республики Казахстан была создана экспозиция с одноименным названием «Ауылым – алтын бесігім», которая дает наглядное представление о кропотливом труде, терпении и неиссякаемом творческом вдохновении участников проекта.

В результате работы исследовательских экспедиций, общественным объединением «Городская детско-юношеская организация «Жас - Улан» был создан информационный атлас исторических и археологических объектов, геоглифов южного региона Костанайской области.

Вчитываясь и изучая страницы этого издания, вы, дорогие читатели, получаете прекрасную возможность окунуться в историю Великой степи, мысленным взором окинуть его бесконечные просторы, узнать много нового, интересного и загадочного о том, что скрывали многие столетия молчаливые памятники старины....

И перед сегодняшним поколением стоит задача не только сохранить, но и донести до потомков бесценный дар, завещанный нашими предками.

6

Торғай свастикасы

Координаттары: 50°06' 09.05" с.е.
65°21' 40.38" ш.б.

Географиялық орны: Қостанай облысы, Аманкелді ауданы, Үрпек ауылы, Агаштыкөл елді мекенінен 500 шақырым жерде

Өлшемі: Нысана биіктігі 0.3 м. Әр сәулелерінің ұзындығы – 33 м құрайды, ені – 13-15 м (негізгі бөлігі), - 10-12 м (аяқ жағы).

Ирек қалыптағы пішіндер ұзындығы – 40-50 м, ені – 5-6 м, иілген бөлігінің ұзындығы – 15-20 м. Ортасына орналасқан ойық бөлігінің өлшемі: диаметрі – 4 м, тереңдігі - 0.3 м.

Егер нысана аймағын қамтыған аумақ өлшемін жазатын болсақ, онда оның радиусы 45 м тең болады, диаметрі 90 м. Жалпы алып жатқан аймақ өлшемі 5375 шаршы метрді құрайды.

Сипаттама: Энциклопедиядағы деректерге жүгінсек, үшайырық (трискелион) бұл – көне нышандық белгі, бір нүктеден шыққан үш тармақты сәулелерден тұрады.

Д.Дей ашқан бұл нысана, қарқынды суармалы аймақта орналасқан: жауын – шашын еріген қардан жиналған су, шлюздар арқылы құйғаннан пайда болған, жасанды–көл. Суды осылай сақтау, қолдан суару тәсілі, әдебиетте «киргизская пашня» деген атпен танымал.

Бұл белгіні Крит аралы халықтарында, грек, көне дамыған этрустарда, Байкал өңіріндегі бурряттарда, Гималай халықтарында кездестіруге болады. Жапон мәдениетінде, үш қауіптен (өрт, ұрлық, су тасқыны) сақтайтын тұмар ретінде танымал. Свастика – екі қатарлы үйінділермен сынама жазу түріндегі үш сәулелі күн белгісі, «Ұзынсары жақындап қалды» деген мағынада қолданылуы мүмкін. Тура осындай белгілір Сицилия жалауында және Мэн Англия аралдарында бейнеленген.

Қызықтысы, бұрын тұрып кеткен қазақтар осы нысана орналасқан елді мекенді, «Сәуле» деп атаған.

Торгайская свастика

Координаты: 50°06' 09.05" с.ш.
65°21' 40.38" в.д.

Географическое положение: В 500 км от п. Агаштыколь, Урпекского с/о, Амангельдинского района, Костанайской области

Размеры: Объект имеет высоту до 0.3 м. Длина луча составляет – 33 м, ширина – 13-15 м (у основания), – 10-12 м (на конце).

Длина фигуры в форме зигзага – 40-50 м, ширина – 5-6 м, загнутые части имеют длину – 15-20 м. Владина, расположенная в центре сооружения, обладает следующими параметрами: диаметр – 4 м, глубина – 0.3 м.

Если описать вокруг объекта окружность, то радиус ее будет равен примерно 45 м, диаметр 90 м соответственно. Площадь, занимаемая объектом, равна 5375 кв.м.

Описание: Согласно свободной энциклопедии, трискелион – это древний символический знак, представленный в виде трех бегущих конечностей, выходящих из одной точки.

Объект, открытый Д.Деем, расположен в районе интенсивного орошаемого земледелия: озера-пруда, где накапливалась вода в период половодья, через шлюзы, закрывавшиеся при спадании уровня воды в реке. Такой метод сохранения воды, ирригации, в литературе известен как «киргизская пашня».

Символ можно встретить у греков, народов о.Крит, у древней цивилизации этрусков, бурятов Забайкальского края и народов Гималаев. В Японской культуре известен как амулет с тройной защитой (от пожара, воровства и наводнения).

Свастика – треклучевой солярный знак, с двумя валами клинописной формы, может быть так же трактован как «солнце поднялось, тронулись льды» (половодье). Ровно такие трискелионы изображены на флаге Сицилии и острова Мэн Англия.

Интересно, что местность, в которой расположен объект, в недавнем прошлом казахами называлась «Саулє», что в переводе означает «луч».

8

Үштоғай шаршысы

Координаттары: 50 50' 00.00" с.е.
65 19' 32.08" ш.б.

Географиялық орны: Қостанай облысы, Амангелді ауданы, Үштоғай елді мекенінен шығысқа қарай төтемен 15 шақырым жерде. Оңтүстік-шығыс бағытқа қарай жай жолмен 10 шақырым жол айырыққа дейін және солтүстік – шығыс бағытқа қарай 15 шақырым.

Өлшемі: Шаршы биіктігі 1 м, диаметрі шамамен 10-12 метрдей болатын 101 үйіндіден құрылған. Шаршының әр қабырғасы 287 м, диагоналының ұзындығы – 406 м.

Сипаттама: Солтүстік бұрыштан жоғары 88 метр қашықтықта, бір бірінен 8 метр қашықтықта, диаметрі 11 м, 15 м, 14 м сәйкесті қорған тәріздес үш үйінді орналасқан.

Оңтүстік төменгі бұрышта 160 метр қашықтықта, диаметрлері 5 метрден 7 метрге дейінгі өлшемде 7 үйіндіден тұратын, қорғандар тізбегі бар. Тізбектің ұзындығы 54 метрді құрайды.

Нысана туралы дерек жоқ, оны құрудағы мақсат, соғыс кезінде қорғаныс, бекініс ретінде қызмет атқарған деген пайымдау ғана бар.

Уштогайский квадрат

Координаты: 50 50' 00.00" с.ш.
65 19' 32.08" в.д.

Географическое положение: 15 км к востоку по прямой от п. Уштогай, Амангельдинского района, Костанайской области. В юго-восточном направлении, по степной дороге – 10 км до развилки и 15 км в северо-восточном направлении.

Размеры: Квадрат построен из 101 насыпи, с диаметром около 10-12 м и высотой до 1 м. Стороны квадрата по 287 м, а длина диагоналей - 406 м.

Описание: Над северным углом, на расстоянии 88 метров, расположены три насыпи курганообразной формы, с диаметрами 11 м, 15 м, 14 м соответственно, с расстоянием 8 метров друг от друга.

Под южным углом, на расстоянии 160 метров, находится цепь курганов, состоящая из 7 видимых насыпей, диаметр которых варьируется от 5 до 7 метров. Длина цепи – 54 метра.

Назначение данного объекта неясно, имеются предположения, о его оборонительной функции во время вражеских вторжений на территорию.

Шилі шаршысы

Шилийский квадрат

Координаттары: 50°01' 38.25" с.е.
65°59' 59.58" ш.б.
Географиялық орны: Қостанай облысы, Арқалық қаласы, Қайынды елді мекенінен солтүстік-батыс бағытына қарай 6 шақырым жерде
Өлшемі: Шаршы беттері 225 м шамасында. Үйінді ені 10-12 м, биктігі 1-1,5 м, ордың ені 10-12 м, тереңдігі 1 метрге дейін.

Сипаттама: Кешен әр қабырғасы 200 м құрайтын шаршы пішіннен және (шаршыдан 100 м қашықтықта) бір - біріне паралель орналасқан, диаметрі 30 метрге жуық, бес дөңгелек шеңберлерден, оңтүстікке қарай (100 м) жиектері түп - тура сызылған қорғаннан тұрады.

Бұл бекініс, қазіргі кезде суалып қалған тоғаннан бастау алған, арық каналдары бар ежелгі жыртылған жерлердің аяқталған жеріне орналасқан. Шаршы орының биіктігі 1,5-2 м, негізінің ені 10 м дейін. Шаршы ішіне, оңтүстік жағынан кіретін жері бар.

Аталмыш бекініс шамамен мәдени – шаруашылық мақсатқа пайдаланылса керек. Шаршы ішінде, астықты ұсатуға, бөлуге, астықты малға және басқа да тауарларға айырбастауға арналған болуы мүмкін. Шеңбердің қызмет бағыты анықталмаған.

Қасында орналасқан ежелгі бөгет, жыртылған жер, шағын үйілген қорғандар тәрізді көптеген зираттар, шектіндердің таңбаларымен және шаршы пішінді, күйдірілген тепс кірпіштен салынған бұзылып қалған кесенелерге қарап, 1771 жылы Николай Рычков Шилі шаршысын ежелгі қала деп сипаттаған.

Координаты: 50°01' 38.25" с.ш.
65°59' 59.58" в.д.
Географическое положение: На северо-запад 6 км от п. Каинды, г.Аркалыка, Костанайской области
Размеры: Длина стороны квадрата около 225 м. Ширина вала 10-12 м, высота 1-1.5 м, ширина рва 10-12 м, глубина до 1 м.

Описание: Комплекс состоит из квадрата, со сторонами 200 м, пяти параллельно расположенных колец (100 м от квадрата) и кургана, с выровненной вершиной на юге (100 м), диаметром около 30 м.

Данное сооружение расположено на окончании древней пашни с арыками и каналами, берущими начало от высохшего ныне пруда. Высота вала квадрата 1,5-2 м, ширина у основания до 10 м. Квадрат имеет вход с южной стороны.

Назначение сооружения, предположительно, культово-хозяйственное. Возможно, внутри квадрата производился обмолот урожая, его дележ, обмен зерна на скот и другие товары. Назначение колец неясно.

Шилийский квадрат описан Николаем Рычковым в 1771 году как древнее городище. Неподалеку от него находятся: древняя плотина, пашня, масса захоронений, в виде мелких курганов с тамгой шектинцев, и разрушенный мавзолей, из обожженного плоского кирпича квадратной формы.

12

Дала кешені

Координаттары: 50°34' 25.66" с.е.
66°13' 11.28" ш.б.

Географиялық орны: Қостанай облысы, Арқалық қаласы, Мирный елді мекенінен солтүстікке қарай 3 шақырым.

Өлшемі: Аймақтың ұзындығы 631 метр, диаметрі – 200 метр. Ені – 20 метр. «Кіру» ені - 15 метрді құрайды.

Сипаттама: Нысана негізгі тегіс дала рельефіне қарағанда биік төбе сияқты кейіпімен ерекшеленеді. Төбелердің шыңында, бір қарағанда еш ретсіз шашылып жатқан, әртүрлі өлшемдегі тастар орналасқан. Бірақ кейін тереңірек үңіле зерттегенде ол тастардың шеңбер пішінді орналасқандығын аңғаруға болады.

Шөптердің қалыңдығы ортасынан жиегіне қарай қалыңдай түскен. Осы нысананың тағы да бір ерекшелігі, тегіс жерде қарап тұрып аңғару өте қиын, тек квадрокоптермен түсірілім жүргізу барысында аңғарылды. Құрылыстың ішіне, оңтүстік жағынан ені 15 м кіретін жері бар.

Степной комплекс

Координаты: 50°34' 25.66" с.ш.
66°13' 11.28" в.д.

Географическое положение: 3 км на север от с.Мирное, г. Аркалыка, Костанайской области

Размеры: Длина окружности 631 метр, диаметр – 200 метров. Ширина – 20 метров. Ширина «входа» – 15 метров.

Описание: Объект представляет собой холм, который отличается от основного степного, выровненного рельефа. На поверхности холма размещены камни разного размера, на первый взгляд в хаотичном порядке, но, при детальном изучении, расположение их напоминает кольца.

Густота растительности увеличивается от центра к периферии. У данного объекта еще одна примечательная особенность, которая плохо заметна на местности, но была выявлена в момент съемки объекта при помощи квадрокоптера. Сооружение имеет вход в него, с южной стороны, шириной 15 м.

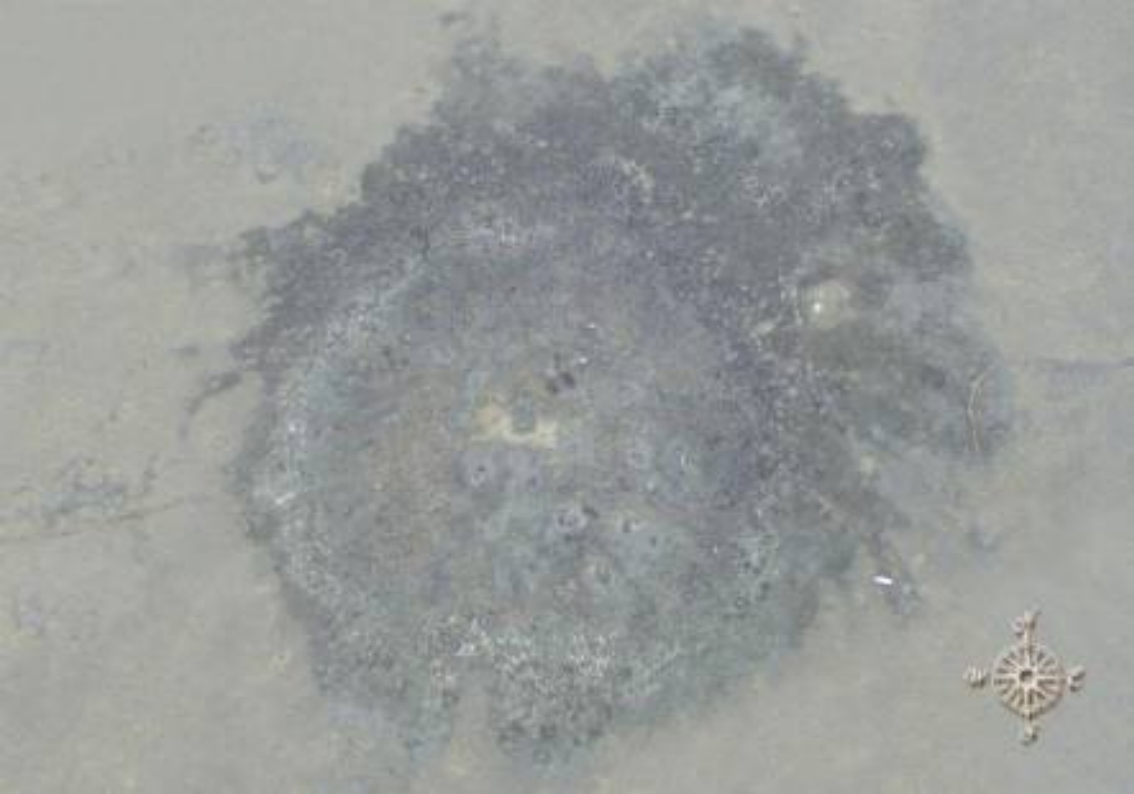

14

Кіші және үлкен Көктау кресті

Координаттары: 50°13' 39.85" с.е. 66°17' 31.01" ш.б.
50°13' 26.97" с.е. 66°16' 49.57" ш.б.

Географиялық орны: Қостанай облысы, Арқалық қаласы, Көктау елді мекенінен батысқа қарай 15,5 шақырым жерде

Өлшемі: Үлкен крест диаметрі 12 м болатын 40 үйіндіден тұрады. Крестің әр жағында биіктігі 1-1,5 м болатын 10 қорған бар. Крест пішінінің әр қанатының ұзындығы 100 метрден. Әр үйіндінің арасы 9-10 метрді құрайды.

Кіші кресттер жазық жерде жақсы көрінеді. Ол 4 бағытта да 4 үйіндіден тұрады. Үйінділердің ара қашықтығы шамамен 3-5 метрді құрайды. Үйінділердің диаметрі 7-8 метр болады. Тармақтарының ұзындығы оңтүстік-батысқа және солтүстік-шығысқа қарай 85 метр, солтүстік-батысқа қарай 70 метрді құрайды.

Сипаттама: Анық көрінетін үймеден жасалған жолақтар көкжиектің негізгі бетіне сәйкес келеді. Ортасындағы қорғанда «Крестовый» атты тригопункті жасақталған. Солтүстік жағындағы сызық үйінділері бүлінген, ол арқылы жазық жол өтеді, сызықтың батысқа бағытталған құрылысы қисық, дәл тұрғызылмаған. Солтүстік бұзылған жағынан 113 метр жерде, диаметрі 12 метр болатын үш дөңгелек бар, олардың ара қашықтықтары 12 метр. Оңтүстік жағында 233 метр жерде, диаметрі 25 метр, биіктігі 1.5-2 метр болатын үйінді бар. Пайымдауымызша қорған.

Кіші крест, үлкен крестен батысқа қарай 800 метр жерде орналасқан. Ол мейлінше бүлінген, және тепс жерде Google Earth түсірілімдерінде де тіпті сол нысана орналасқан жерден жіберілген квадрокоптер түсірілімінде де дұрыс көрінбейді.

Кіші крест үйінді сызықтары көкжиек жағындағы екі аралыққа бағытталған.

Большой и малый Коктауские кресты

Координаты: 50°13' 39.85" с.ш. 66°17' 31.01" в.д.
50°13' 26.97" с.ш. 66°16' 49.57" в.д.

Географическое положение: В 15,5 км на запад от п.Коктау, г.Аркалыка, Костанайской области

Размеры: Большой крест состоит из 40 насыпей, диаметром 12 м. На каждой из сторон по 10 курганов, высотой около 1-1,5 м. Длина каждой из сторон – 100 м. Расстояние между насыпями составляет 9-10 метров.

Малый крест менее заметен на местности, он состоит из 4 насыпей в 4 направлениях. Расстояния между насыпями, приблизительно, от 3-5 метров. Диаметр насыпей 7-8 метров. Длина ветви с юго-запада на северо-восток – 85 м, с северо-запада на юго-восток – 70 м.

Описание: Примечательно, что линии насыпей соответствуют основным сторонам горизонта. На центральном кургане сооружен тригопункт с названием «Крестовый». Северная линия насыпей более разрушена, через нее проходит полевая дорога. Линия, направленная на запад, не выстроена строго, ровно. Она кривая. Со стороны разрушенной северной части, в 113 метрах, расположены три кольца, диаметром 12 м и расстоянием между ними около 12 м. Со стороны южной части, в 233 метрах, расположена насыпь, диметром 25 метров, высотой 1.5-2 м. Предположительно курган.

Малый крест расположен в 800 метрах на запад от Большого креста. Он более разрушен и плохо просматривается, как на местности, так и на снимках Google Earth и квадрокоптера, запущенного непосредственно на месте расположения объекта.

Линии насыпей Малого креста имеют направления по промежуточным сторонам горизонта.

16

Көненің жұмбақ құрылысы

Координаттары: 50°6'16.35" с.е.
65°20'8.18" ш.б

Географиялық орны: Қостанай облысы, Аманкелді ауданы, Үрпек және Ағаштыкөл елді мекендерінің арасында Қараторғай өзенінің солтүстік жағалауында

Өлшемі: Ішкі шеңбердің диаметрі 12,40 м, сыртқы шеңбер диаметрі - 7,60 м тең. Ішкі және сыртқы шеңберді бөліп тұратын бөгет ені 1,5 м тең.

Сипаттама: Google Earth бағдарламасы көмегімен 1,084 шаршы шақырым аланды қамтитын 45 шеңбер табылды.

Шеңберлер – ежелгі қарапайым тұрмыстың ізі болып саналады. Олар бір-бірден дара немесе бірнешеуі қатар бірге жалғануы мүмкін.

Әр түрлі шеңберлерге қатысты пікірлерге келсек, олар көшпенді қазақ халқының дәстүрлі қонысын орналастырғанда жылы болу үшін – іргетасы сазбалшықтан немесе топырақтан жабылған киіз үйлердің орнын бейнелейді. Көшпелі заманда киіз үйді бөлшектеп құрап немесе жинағанда, жердің беткі қабатында аталмыш шеңберлер қалып отырған.

Бұл шеңберлердің бір бөлігі жас төлдерді суықтан қорғайтын баспана іздері болуы мүмкін.

Загадочные строения древности

Координаты: 50°6'16.35" с.ш.
65°20'8.18" в.д.

Географическое положение: Левобрежье реки Караторгай, между поселками Урпек и Агаштыколь, Урпекского с/о, Амангельдинского района, Костанайской области

Размеры: Диаметр внешнего круга – 12,40 м, внутренний круг имеет диаметр равный – 7,60 м. Ширина канавы, разделяющей внутренний и внешний круги, равна 1,5 метра.

Описание: С помощью программы Google Earth было обнаружено около 45 кругов, занимаемой площадью около 1,084 кв.м.

Круги – являются следами примитивных жилищ. Они могут быть единичными или примыкать друг к другу по несколько штук.

По одной из версий, разнообразные круги, не что иное, как место размещения традиционного жилища кочевых казахов – юрты, основание которой утеплялось грунтом или саманной глиной. В процессе разборки юрты, на время кочевья, на поверхности земли оставались подобные круги.

Часть этих кругов и овалов – возможно следы котанов (сооружения для укрытия молодняка).

Ажал қайығы

Координаттары: 50°05'39.22" с.е.
65°15'36.56" ш.б.

Географиялық орны: Нысана Қостанай облысы, Аманкелді ауданы, Үрпек поселкесінен (2,54 шақырым) батыс бағытында орналасқан.

Өлшемі: Нысананың ұзындығы – 189,34 м. Ені – 4 м, бас жағы – 8,5 м. Қайықтан шығыс бағытқа қарай 20 метр қашықтықта, диаметрі 16 метр болатын қорған орналасқан.

Сипаттама: Құмнан үйіліп жасалған нысана пішіні, желкенсіз қайықты сипаттайды. Көптеген әлем мәдениетінде ажал қайығы жерлеу дәстүрінің атрибуттары болып саналады.

Ажал қайығы, тарихи деректерге сәйкес, екі әлем арасындағы көпір болып саналады. Ажал қайығымен жерлеу дәстүрі әр халықта өзіндік ерекшеліктерімен әртүрлі сипатталған. Скандинавия халқында марқұмның денесін қайыққа салып, суға ағызып жіберген, ежелгі грек халқы, тасымалдаушы Харонға жол ақысы ретінде, марқұмның көзіне, тиын салып, Стикс өзені арқылы, Аид хандығына жіберген. Осындай жерлеу дәстүрлері ежелгі египетер меншумерлерде де сақталған.

Көрнекті бұл нысана Үрпек елді мекеніндегі зираттың тікелей жанында орналасқан.

Археологиялық әдебиеттерде бұл үйінділер гантелтәрізді қорғандар ретінде сипатталған. «Ажал қайығы» терминін алғаш рет ұсынған Өткелбаев Торғай.

Лодка смерти

Координаты: 50°05'39.22" с.ш.
65°15'36.56" в.д.

Географическое положение: Объект находится в западном направлении (2,54 км) от поселка Урпек, Амангельдинского района, Костанайской области

Размеры: Длина объекта – 189,34 м. Ширина – 4 м, у изголовья – 8,5 м. Диаметр кургана 16 м. Расположен на расстоянии 20 метров в восточном направлении от лодки.

Описание: Объект представляет собой земляные насыпи, очертания которых напоминают контуры беспарусного судна (лодки). Во многих мировых культурах лодка смерти является атрибутом ритуала захоронения.

Согласно историческим источникам лодка смерти являлась мостом между двумя мирами. Ритуалы погребения с использованием лодки смерти в каждом народе отображались по своему. Скандинавские народы тело усопшего укладывали в лодку и отправляли в свободное плавание, древние греки клали усопшему монеты на глаза, что являлось платой перевозчику Харону за перевозку через реку Стикс, в царство Аида. Таких же ритуалов погребения придерживались древние египтяне и шумеры.

Примечательно, что данный объект расположен непосредственно вблизи кладбища п. Урпек.

В археологической литературе эти насыпи описаны как гантелевидные курганы, термин «лодки смерти» предложен Уткельбаевым Тургаем впервые.

20

Саз балшық өндіретін көне кен орны

Координаттары: 50°06'28.35" с.е.
65°20'10.19" ш.б.

Географиялық орны: Қостанай облысы, Аманкелді ауданы, Үрпек және Ағаштыкөл елді мекендерінің арасында Қараторғай өзенінің солтүстік жағалауында

Өлшемі: Саз балшық кен орнының алып жатқан аумағы 1261 шаршы метр алып жатыр

Сипаттама: Саз балшық өндіру Қараторғай өзенінің бойында 2 шақырым жерге дейін созылып жатыр. Шамамен айтқанда, осы жерден өндірілген саз балшықты саман кірпіш жасауға қолданған. Аталмыш құрылыс материалы Азияда кеңінен таралған, ол саз топырақ пен оған сабан (аты айтып тұрғандай) немесе түрлі қоспаларды қосып, таза ауада кептіріп жасалады.

Сондықтан да, жақын маңайдағы құрылыс қалдықтары дәл осы материалдан жасалған деген болжам бар.

Древнее месторождение по добыче глины

Координаты: 50°06'28.35" с.ш.
65°20'10.19" в.д.

Географическое положение: Левобережье реки Караторгай, между поселками Урпек и Агаштыколь, Урпекского с/о, Амангельдинского района, Костанайской области.

Размеры: Площадь территории, занимаемой месторождением – 1261 кв.м

Описание: Добыча глины растянулась на 2 километра вдоль реки Караторгай. Предположительно, добываемую здесь глину могли использовать для изготовления кирпичей – самана. Данный строительный материал широко распространен в Азии, он состоит из глинистого грунта с добавлением соломы (отсюда и название), или других добавок, высушенных на открытом воздухе.

Расположенные вблизи остатки строений, возможно, были изготовлены именно из этого материала.

Метеоритті көлдер

Метеоритные озера

Координаттары: 50°12'51.75" с.е.
66°25'30.76" ш.б.

Географиялық орны: Метеоритті көлдер Қостанай облысы, Арқалық қаласы, Көктау елді мекеніне жақын 3-6 шақырым жерде орналасқан.

Өлшемі: Көлдердің көлемі төмендегідей: 1 көл - 17164 шаршы метр, 2 көл- 7151 шаршы метр, 3 көл - 3902 шаршы метр, 4 көл - 4543 шаршы метр.

Координаты: 50°12'51.75" с.ш.
66°25'30.76" в.д.

Географическое положение: Озера расположены в 3-6 км от села Коктау, г.Аркалыка, Костанайской области.

Размеры: Озера имеют следующие площади: озеро 1 - 17164 кв.м, озеро 2 - 7151 кв.м, озеро 3 - 3902 кв.м, озеро 4 - 4543 кв.м.

Сипаттама: Нақты шеңбер тәріздес геометриялық формада 4 көл табылды. Көлдердің ортасындағы аралдарға қарап, оның метеоритті көлдер типіне жатқызуға болады.

1 көлден шығарылған көне арықтар, осы өңірде кезінде, суармалы егістік жүйесінің мейілінше дамығандығын растайды.

Көлдің нақты қай типке жататынын анықтау үшін келешекте гидрология саласы мамандарының қатысуымен тереңірек зерттеу жүргізілу керек.

Описание: Было обнаружено 4 озера, по их достаточно правильной округлой геометрической форме, расположению внутри озера острова, их можно, предположительно, отнести к типу метеоритных озер.

От озера 1, отведены древние арыки, что свидетельствует о развитой системе орошения в этом регионе.

Для определения точного типа озер, необходимо их дальнейшее подробное изучение с привлечением специалистов в области гидрологии.

Метеоритті көлдердің қалыптасу жүйесі

Схема образования метеоритных озер

4
2
3

24

Мүртты қорған

Координаттары: 50° 12'51.75" с.е.
66° 25'30.76" ш.б.

Географиялық орны: Қостанай облысы, Арқалық қаласы, Матросов ауылының маңында.

Өлшемі: 1 Қорған (әрі қарай Қ) диаметрі – 8 метр, 2Қ – диаметрі 7 метр, 3Қ (үлкен) – диаметрі 13 метр, 4Қ – диаметрі 9 метр, 5Қ – диаметрі 7 метр, 6Қ – диаметрі 8 метр.

3Қ мен 4Қ ара қашықтығы – 6,5 метр. 2Қ мен 3Қ ара қашықтығы – 6,5 метр сәйкесінше, 4Қ және 5Қ арақашықтығы – 6,5 метр. Жолдың ені 3 метр. Оң жақ және сол жақ мұрттарының ара қашықтығы 80 метр. Мұрттың ұзындығы – 130 метр.

Сипаттама: Осы типтегі зират құрылысы Қостанай облысының Оңтүстік өңірінде, сондай ақ, Павлодар, Қарағанды облыстарында кеңінен таралған. Дәл осындай тас қалауларымен жерлеу түрі экспедиция барысында кездестірілді. Ізденіс - зерттеу жұмыстары жүргізілген өңірлердің басым көпшілігінде, көбіне құмнан тұрғызылған қорғандар мен үйінділер «мұрттар» кең таралған.

Табылған қорғанның тас қалауы, тау тұқымдастығы мергельдерге тиесілі мәдени - дәстүрлі нысананың барлық аумағында кремнидің үгінділері байқалады. Қорғанның мұндай түрі тасмола мәдениетіне тиесілі.

Курган с усами

Координаты: 50° 12'51.75" с.ш.
66° 25'30.76" в.д.

Географическое положение: Близ села Матросово, г.Аркалыка, Костанайской области.

Размеры: Курган 1 (далее К) диаметр – 8 метров, К 2 – диаметр 7 метров, К 3 (большой) – диаметр 13 метров, К 4 – диаметр – 9 метров, К 5 – диаметр 7 метров, К 6 – диаметр 8 метров.

Расстояние между К3 и К4 – 6,5 метров. Расстояние между К2 и К3 – 6,5 метров, соответственно расстояние между К4 и К5 так же равно 6,5 м. Ширина дорожки – 3 метра. Расстояние между правым и левым усом 80 метров. Длина усов – 130 метров.

Описание: Данный тип погребального сооружения распространен как на территории южного региона Костанайской области, так и в Павлодарской, Карагандинской областях. Именно такой тип захоронения, с каменными грядами, был замечен во время экспедиции. На большей части исследуемого региона распространены курганы насыпи «усов», которые были построены в основном из грунта.

Каменная кладка найденного кургана, состоит из горной породы – мергель. По всей площади культурно-ритуального объекта наблюдаются россыпи кремния. Такой тип курганов принято относить к тасмолинской культуре.

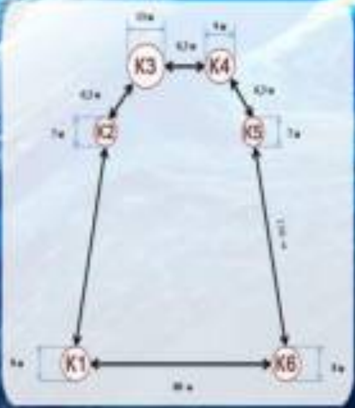

Ежелгі шабындық

Координаттары: 50°6'19.53" с.е.
65°27'11.95" ш.б.
Географиялық орны: Қостанай облысы, Аманкелді ауданы, Үрпек елді мекенінен шығысқа қарай 9 шақырым және солтүстікке қарай 1,5 метр дала екі жаққа бөлінген жерінде ежелгі шабындық жүйесі орналасқан.
Өлшемі: Жыртылған жерлердің аланы шамамен 1,179 шаршы шақырым

Сипаттама: Шабындықтардың көнелігі 1768-1774 жылғы орыс академиялық экспедициясының қатысушысы, капитан Николай Рычковтың жазбаларымен дәлелденген. «Қырғыз-қайсақ даласына саяхаттың күндізгі жазбалары» еңбегінде келесідей мысалдар келтірген: *«Олардың берекелі егістік алқабында нан өндіретін алаңдар мен ежелгі тұрақтар болғаны, Қаратоғай қайнарынан әдейілеп арықты толтырғаны көзге көрініп тұрады»*.

Рычковтың экспедициясы кезінде өмір сүрген адамдардың мәдениеті мен тұрмысы, табылған деректерден айырмашылығы барын аталмыш жазбалар дәлелдейді. Николай Рычковтың пікірінше, осы аймаққа қоныстанған халық кезінде қуғынға ұшыраған немесе өздерін жеңген халықтың өмір сүру бейнесін ұстануына тура келген. Біздің пікірімізше, Торғай жеріндегі егіншілік көне заманнан бастау алып, дамыған.

Древние пашни

Координаты: 50°6'19.53" с.ш.
65°27'11.95" в.д.
Географическое положение: В 9 км на восток, от п. Урпек, Амангельдинского района, Костанайской области и 1,5 км на север, после степной развилки.
Размеры: Приблизительная площадь пашен – 1,179 км.кв.

Описание: Древность пашен подтверждается капитаном Николаем Рычковым, участником русской академической экспедиции 1768-1774 годов. В труде «Дневные записки путешествия в киргиз-кайсацкой степи» приводятся следующие записи: *«На сих обильных полях видимы остатки древних нив или хлебопахотных мест, кои, как видно, были наводняемы нарочно проведенными каналами из источника Кара Тургая»*.

Данные записи доказывают, что люди, жившие здесь в период экспедиции Рычкова, их быт и культура, отличались от найденных объектов. По мнению Николая Рычкова, населявшие здешние территории когда-то народы, либо были изгнаны из этих мест, либо им пришлось принять образ жизни народа, победившего их. По нашему мнению, земледелие в Тургае было развито с древнейших времен.

Жалғасы бар...

Продолжение следует...

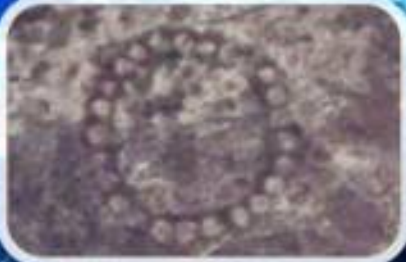

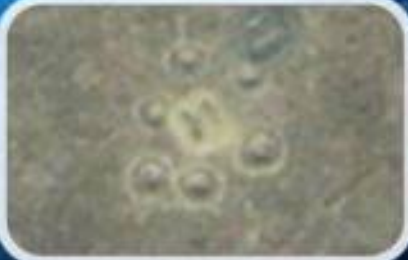

Атласпен жұмыс жасағандар

Над атласом работали

Цвентух Елена Семеновна
президент ОО «Городская детско-юношеская организация «Жас-Улан», руководитель проекта, редактор

Уткельбаев Тургай Маукенович
консультант проекта, почетный разведчик недр РК, исследователь Древнего Тургая

Оразалина Асель Дауреновна
автор русского текста

Оразова Гулхашима Куандыковна
текст казахского перевода

Сакаупова Бахытгуль Каймакановна
член редакционной коллегии

Роговой Игорь Иванович
фотограф, художественный редактор

Оразалин Олжас Касымович
руководитель выездных экспедиций

Черняев Валентин Сергеевич, Латыпов Эдуард Салаватович
операторы квадракоптера

Мыканкалиев Батырхан Набиевич
технический дизайнер

Курманов Тимур Маратулы
монтаж видеофильма

Казакевич Владимир Владимирович, Груша Сергей Анатольевич
водители экспедиций

Мазмұны

Оглавление

Торғай свастикасы	6-7	Торгайская свастика
Үштоғай шаршысы	8-9	Уштогайский квадрат
Шілі шаршысы	10-11	Шилийский квадрат
Дала кешені	12-13	Степной комплекс
Кіші және үлкен Көктау кресті	14-15	Большой и малый коктауские кресты
Көненің жұмбақ құрылысы	16-17	Загадочные строения древности
Ажал қайығы	18-19	Лодка смерти
Саз балшық өндіретін көне кен орны	20-21	Древнее месторождение по добыче глины
Метеоритті көлдер	22-23	Метеоритные озера
Мұртты қорған	24-25	Курган с усами
Ежелгі шабындық	26-27	Древние пашни

ӘРІПТЕСТІККЕ ШАҚЫРАМЫЗ

Біздің мекен жайымыз: 110300 Қазақстан Республикасы,
Қостанай облысы,
Арқалық қаласы, Дулатов көшесі 1.
«Қалалық «Жас - Ұлан» балалар мен жасөспірімдер ұйымы»
қоғамдық бірлестігі
тел.: 8 (71430) 7-04-05
факс: 8 (71430) 7-09-43
E-mail: ducarkalyk@gmail.com, rigos70@rambler.ru

ПРИГЛАШАЕМ К СОТРУДНИЧЕСТВУ

Наш адрес: 110300 Республика Казахстан, Костанайская обл.,
г. Аркалык, ул. Дулатова 1
Общественное объединение
«Городская детско - юношеская организация «Жас – Улан»
тел.: 8 (71430) 7-04-05
факс: 8 (71430) 7-09-43
E-mail: ducarkalyk@gmail.com, rigos70@rambler.ru